

Sygn. akt I ACa 190/14

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 4 grudnia 2014 r.

Sąd Apelacyjny w Szczecinie I Wydział Cywilny

w składzie następującym:

Przewodniczący:	SSA Marta Sawicka (spr.)
Sędziowie:	SA Edyta Buczkowska-Żuk SA Eugeniusz Skotarczak
Protokolant:	sekr. sądowy Piotr Tarnowski

po rozpoznaniu w dniu 24 listopada 2014 r. na rozprawie w Szczecinie

sprawy z powództwa I. B. i B. B. (1)

przeciwko E. H. (1)

o zachówek

na skutek apelacji pozwanej

od wyroku Sądu Okręgowego w Szczecinie

z dnia 5 listopada 2013 r., sygn. akt I C 449/11

I zmienia zaskarżony wyrok w punkcie pierwszym, trzecim, czwartym, piątym i szóstym w ten sposób, że:

1/ oddala oba powództwa w całości,

2/ przyznaje radcy prawnemu A. J. od Skarbu Państwa-Sądu Okręgowego w Szczecinie kwotę 3600 (trzy tysiące sześćset) złotych powiększoną o należny podatek od towarów i usług tytułem kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu powódce B. B. (1),

3/ ustala, że powódki B. B. (1) i I. B. ponoszą w całości koszty procesu, pozostawiając szczegółowe ich wyliczenie referendarzowi sądowemu,

II przyznaje radcy prawnemu A. J. od Skarbu Państwa-Sądu Okręgowego w Szczecinie kwotę 2700 (dwa tysiące siedemset) złotych powiększoną o należny podatek od towarów i usług tytułem kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu powódce B. B. (1) w postępowaniu apelacyjnym,

III ustala, że powódki ponoszą w całości koszty postępowania apelacyjnego, pozostawiając ich szczegółowe wyliczenie referendarzowi sądowemu w sądzie I instancji.

E. Buczkowska-Żuk M. Sawicka E. Skotarczak

Sygn. akt I ACa 190/14

UZASADNIENIE

Pozwem z 23 lutego 2011 roku B. B. (1) wniosła przeciwko E. H. (1) o zasądzenie na jej rzecz kwoty 200.000 złotych wraz z ustawowymi odsetkami od dnia wniesienia powództwa oraz o zasądzenie od pozwanej na jej rzecz kosztów procesu według norm przepisanych. W uzasadnieniu pozwu powódka podniosła, że domaga się zachowku od osoby obdarowanej przez spadkobiercę.

Natomiast pozwem z 21 lutego 2011 roku I. B. wniosła przeciwko E. H. (1) o zasądzenie na jej rzecz kwoty 150.000 złotych wraz z ustawowymi odsetkami od dnia wniesienia powództwa oraz o zasądzenie od pozwanej na jej rzecz kosztów procesu według norm przepisanych. W uzasadnieniu pozwu przytoczyła te same okoliczności i twierdzenia zawarte w pozwie złożonym przez B. B. (1) z tą różnicą, że zażądała zasądzenia na jej rzecz kwoty 150.000 złotych.

W odpowiedzi na pozew z dnia 14 października 2011 r. w stosunku do powództwa I. B. oraz w odpowiedzi na pozew B. B. (1) pozwana E. H. (1) wniosła o oddalenie powództwa w całości oraz zasądzenie na jej rzecz kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego.

Postanowieniem z 16 listopada 2011 roku Sąd Okręgowy w Szczecinie orzekł o połączeniu obu spraw do łącznego rozpoznania oraz wyrokowania pod sygn. akt: I C 449/11.

Wyrokiem z 5 listopada 2013 roku Sąd Okręgowy w Szczecinie zasądził od pozwanej na rzecz powódek B. B. (1) i I. B. po 63 406,56 złotych z odsetkami ustawowymi od dnia 23 lutego 2011 roku do dnia zapłaty, a w pozostałym zakresie powództwa oddalił. W punkcie III. zasądził od pozwanej na rzecz B. B. (1) kwotę 1 141,20 złotych tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego udzielonego powódce z urzędu przez radcę prawnego A. J., a w punkcie IV przyznał od Skarbu Państwa Sądowi Okręgowemu w Szczecinie na rzecz radcy prawnego A. J. kwotę 2 458,80 złotych plus 23% VAT tytułem pomocy prawnej udzielonej powódce B. B. (1) z urzędu. W punkcie V. zasądził na rzecz pozwanej od powódki B. B. (1) kwotę 2 475,80 złotych, a od powódki I. B. kwotę 2 095,28 złotych tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego. Nadto, w punkcie VI. ustalił zasadę odpowiedzialności za wynik procesu z powództwa B. B. (1) jak 31,70% do 68,30% zaś z powództwa I. B. jak 42,27% do 57,72%, pozostawiając szczegółowe wyliczenie wydatków w sprawie referendarzowi sądowemu.

Na potrzeby rozstrzygnięcia Sąd Okręgowy ustalił między innymi, że J. B. – zmarły w dniu 18 września 2010 r. – pozostawił trzy córki - powódkę - I. B., pozwaną E. H. (1) oraz U. W.. Powódka B. B. (1) jest wdową po zmarłym J. B.. Spadkodawca pozostawił testament notarialny, w którym do całego spadku powołał córkę U. W., która spadek przyjęła. Postanowieniem Sądu Rejonowego w Goleniowie wydanym w sprawie o sygn. akt: I Ns 53/11 stwierdzono nabycie spadku po J. B. przez U. W., która w ten sposób stała się właścicielem udziału wynoszącego 1/3 części w zabudowanej działce nr (...) o powierzchni 0,1103 ha, położonej w N..

Na mocy postanowienia Sądu Rejonowego w Goleniowie sygn. akt I Ns 468/03 z 30 lipca 2008 r. w sprawie o dział spadku i zniesienie współwłasności, J. B. nabył własność nieruchomości będącej gospodarstwem rolnym z zabudowaniami położonej w N. przy ulicy (...), obręb nr (...), stanowiącej działkę nr (...) o powierzchni 1753 m², dla której Sąd Rejonowy w Goleniowie prowadził księgę wieczystą nr Kw (...) – z obowiązkiem spłaty tytułem wyrównania udziałów pozostałych spadkobierców tj. K. Ż., R. B., Z. W., A. W. i K. Z. kwoty po 11.839,33 zł w terminie 1 miesiąca od dnia uprawomocnienia się postanowienia wraz z ustawowymi odsetkami w razie opóźnienia w płatności kwot. Z ustaleń Sądu Okręgowego wynika, że spłaty spadkobierców w kwocie po 11.839,33 złotych, dokonały po połowie córki J. U. W. oraz pozwana E. H. (1). Spłaty udziału K. Ż. w kwocie 11.839,33 złotych dokonała E. H. (1) w dniu 19

września 2008 roku. Spłaty R. B. udziału w kwocie - 11.839,33 złotych dokonała U. W. w dniu 20 września 2008 roku. Spłaty udziału Z. W. dokonała U. W., wcześniej uiszczając na jego rzecz zaliczkę w kwocie 2.000 złotych. Przekazem pocztowym J. B. w dniu 27 lutego 2009 roku dokonał wpłaty na rzecz Z. W. kwoty 9.733,10 złotych tytułem 1/12 udziału według postanowienia sygn. akt: Ns 468/03. Spłaty udziału A. W. dokonała U. W., wcześniej uiszczając na jej rzecz zaliczkę w kwocie 2.000 złotych. Spłaty udziału A. T. w kwocie 11.839,33 złotych dokonała U. W.. A. T. złożyła oświadczenie o zrzeczeniu się udziału w spadku po zmarłej G. S. na rzecz J. B. oraz o przyjęciu w dniu 16 września 2008 roku kwoty 9.839,00 złotych zgodnie z orzeczeniem z 30 lipca 2008 roku o dział spadku w sprawie o sygn. akt: I Ns 468/03. Spłaty udziału K. Z. w kwocie 11.839,33 złotych dokonała E. H. (1) w dniu 19 września 2008 roku w obecności U. W.. W przedmiotowym domu w N. przy ul. (...) mieszkają łącznie trzy rodziny, pozwana E. H. (1) wraz z małżonkiem M. H. (1) (górną część budynku), powódka B. B. (1) wraz z matką (dolną część budynku), U. W. mieszka osobno w przybudówce przedmiotowego domu. Pozwana E. H. (1), jak również U. W. nie prowadziły w 2008 roku, w czasie spłaty spadkobierców wspólnego gospodarstwa domowego z ojcem J. B.. J. B. w 2008 roku pobierał rentę chorobową w wysokości około 800 złotych. Nie posiadał wystarczających środków na spłatę pozostałych spadkobierców. W sprawie o dział spadku składał wniosek o rozłożenie spłat na raty tłumacząc ciężką sytuacją finansową i brakiem środków. W tym czasie pozwana B. B. (1) otrzymywała emeryturę w wysokości około 800 złotych, zaś jej matka rentę też w podobnej wysokości.

Z ustaleń Sądu pierwszej instancji wynika także, że w dniu 8 września 1991 roku J. B. umową darowizny w formie aktu notarialnego nr rep. A (...), darował córce i zięciowi E. i M. małżonkom H. prawo własności nieruchomości rolnej niezabudowanej położonej w K., gminie N., stanowiącej działki nr (...) o łącznym obszarze 7,4120 ha dla której Sąd Rejonowy w Goleniowie prowadzi księgę wieczystą nr Kw (...). Działy III i IV księgi wieczystej nie wykazywały obciążeń. Spadkodawca J. B. otrzymał pełne świadczenie rentowe w związku z zaprzestaniem prowadzenia działalności rolniczej – zgodnie z art. 28 ust. 4 ustawy z dnia 20.12.1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U. z 2008 r., Nr 50, poz. 291 z późn. zm). Umową darowizny z dnia 8 października 1991 r. przekazał córce i zięciowi – E. i M. H. (1) gospodarstwo rolne o pow. 7,41 ha. Spadkodawca J. B. na podstawie postanowienia Sądu Rejonowego w Goleniowie sygn. akt I Ns 468/03 z dnia 30 lipca 2008 r. w sprawie o dział spadku i zniesienie współwłasności, stał się właścicielem gospodarstwa rolnego z zabudowaniami położonego w N. przy ulicy (...), obręb nr (...), stanowiącego działkę nr (...) o powierzchni 1753 m², wpisanej w księgę wieczystą prowadzoną w Sądzie Rejonowym w Goleniowie nr Kw (...), dokonał podziału fizycznego działki (...) na działki nr (...) o powierzchni 0,1103 ha i nr (...) o powierzchni 0,0650 ha, a następnie darował w dniu 12 listopada 2009 roku – umową darowizny w formie aktu notarialnego Rep. A nr (...) darował córce E. H. (1) udział wynoszący 1/3 część w zabudowanej działce nr (...) o powierzchni 0,1103 ha, oraz zabudowaną działkę nr (...) o powierzchni 0,0650 ha, wydzielone z działki (...), która darowiznę przyjęła oraz córce U. W. udział wynoszący 1/3 część w zabudowanej działce nr (...) o powierzchni 0,1103 ha, wydzielonej z działki (...), która darowiznę przyjęła.

Jednocześnie postanowiono, że w ramach przysługujących udziałów w zabudowanej działce nr (...) J. B. użytkować będzie z wyłączeniem osób trzecich parter budynku mieszkalnego, garaż, inny budynek mieszkalny oraz część działki wg. załączonej do aktu mapki, E. H. (1) użytkować będzie z wyłączeniem osób trzecich poddasze budynku mieszkalnego, a U. W. użytkować będzie z wyłączeniem osób trzecich budynek mieszkalny przybudówkę budynek inny mieszkalny oraz część działki wg. załączonej do aktu mapki. Nadto od księgi wieczystej (...) odłączono działkę zabudowaną nr (...) o powierzchni 0,0650 ha.

W chwili dokonywania darowizny stan budynku nieruchomości przy ul. (...) w N. był bardzo zły i wymagał kapitalnego remontu. W nieruchomości przy ul. (...) w N. E. H. (1) wraz z małżonkiem M. H. (1) wprowadzili się we wrześniu 2011 roku. W lipcu 2008 roku przeprowadzony został remont nieruchomości, tj. wymiana dachu, z dachówki na blachę, przy czym budynku głównego, nie przybudówki. Była to wspólna inwestycja J. i B. B. (1) oraz E. H. (1) i M. H. (2), gdyż J. B. obiecał E. H. (1), że dokona na ich rzecz darowizny mieszkania na górze w budynku ze spłatą. Remont obejmował również korytarz do mieszkania na dole i górze. Po remoncie dachu wykonany został remont elewacji budynku. Wcześniej zakupiona została ze środków małżonków B. blachodachówki za cenę 7.000 złotych. J. B. przeznaczył na remont domu kwotę 11.500 złotych. W innym zakresie powódka B. B. (1) nie partycypowała w kosztach remontu.

E. H. (1) z małżonkiem M. H. (1) zaciągnęła pożyczkę w Banku (...) S.A. Środki na remont wspólnych części nieruchomości pochodziły również ze sprzedaży wydzielonych działek. Nieruchomość oznaczona numerem geodezyjnym działki (...) o powierzchni 0,1103 ha, położona w obrębie 5 miasta N. przy ul. (...), zabudowana jest budynkiem mieszkalnym, parterowym z zamieszkałym poddaszem, częściowo podpiwniczonym wraz z II – kondygnacją przybudówką. Nieruchomość zamieszkują trzy rodziny. Na działce znajdują się trzy budynki gospodarcze: jeden na przedłużeniu przybudówki, wzdłuż granicy zachodniej wraz z budynkiem gospodarczym na dz. Nr (...) tworzą zabudowę zwartą ciągłą; drugi wolnostojący, w części (po rozbudowie) konstrukcji drewnianej, usytuowany w podwórzowej części działki. Pozostałą część nieruchomości stanowi teren wewnętrznego podwórza pełniącego funkcję dojścia i dojazdu do budynków oraz na zaplecze, a także teren warzywno-owocowy użytkowany w sposób umowny przez poszczególne rodziny.

Sąd Okręgowy ustalił także, że budynek jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, wzniesiony został w technologii tradycyjnej, murowanej w okresie międzywojennym (1921 r.) na przełomie ostatnich 3-4 lat obiekt został poddany gruntownym remontom. M.in. przebudowano i zmieniono sposób użytkowania poddasza budynku mieszkalnego oraz budynku gospodarczego na cele mieszkalne.

W skład nieruchomości rolnej niezabudowanej stanowiącej przedmiot darowizny J. B. na rzecz małżonków M. i E. H. (2), na dzień dokonania darowizny tj. 8 września 1991 r. wchodziły działki nr (...) o powierzchni 0,8114 ha położona w obrębie 6 miasta N. oraz dwie działki nr (...) o powierzchni 0,9600 ha, nr (...) o powierzchni 5,6000 ha - obręb K., gmina N.. Łączna powierzchnia gruntu wynosiła 7,4120 ha. Dla tej nieruchomości prowadzona była przez Sąd Rejonowy w Goleniowie – V Wydział Ksiąg Wieczystych księga wieczysta Kw (...). Po dniu 8 września 1991 r. działki nr (...) uległy fizycznym podziałom, a następnie przeniesiono je do nowych ksiąg wieczystych w wyniku zawartych umów sprzedaży lub przeniesienia własności na podstawie aktów notarialnych.

Działka nr (...) obrębu (...)miasta N. podzielona została na dwie odrębne nieruchomości, tj. działkę (...). W rejestrze gruntów wpisano zamiast działki nr (...) działkę nr (...) natomiast zamiast działki nr (...) wpisano działkę nr (...). Według stanu z dnia 8 września 1991 r. działka nr (...) obrębu (...) miasta N. użytkowana była rolniczo. Obecny stan użytkowania działki nr (...) odpowiada stanowi z dnia dokonania darowizny.

Działka nr (...) obrębu K. w gminie N., po dacie 8 września 1991 (data darowizny) uległa podziałowi na dziewięć odrębnych nieruchomości, tj. nr (...) z przeznaczeniem pod zabudowę mieszkaniową jednorodzinną. Według stanu z 8 września 1991 roku działka nr (...) obrębu K. w gminie N. pełniła funkcję rolniczą – użytkowana była jako pastwisko. Teren był bez uzbrojenia technicznego. Działka nr (...) obrębu K. w gminie N. zlokalizowana jest w bliskim sąsiedztwie kompleksu działek nr (...). Działka jest położona pośród terenów rolniczych, według stanu obecnego teren działki nie jest zagospodarowany – pozostawiony odłogiem, porośnięty naturalną szatą roślinną. Obecny stan użytkowy działki nr (...) zasadniczo odpowiada stanowi z dnia dokonania darowizny tj. 8 września 1991 r. Działka była użytkowana rolniczo.

Wydzielanie i przekwalifikowanie działek dokonane zostało na koszt M. i E. H. (1). Wydzielenie działek i ich uzbrojenie w media trwało około 3 lat. M. H. (1) od 1999 r. prowadził plantację truskawek. Otrzymywał dotacje około 25000 złotych przez 5 lat. Nadto prowadził działalność muzyczną – oprawa muzyczna wesel. Mają jedno dziecko urodzone w (...) r. Wcześniej mieszkali w mieszkaniu własnościowym, które spłacili kilka lat przed 2008 r.

Sąd Okręgowy ustalił, że wartość udziału 1/3 części w nieruchomości zabudowanej, oznaczonej numerem geodezyjnym działki (...) o powierzchni 0,1103 ha, położonej w obrębie (...)miasta N. przy ul. (...), według stanu z dnia 18 września 2010 r. i cen bieżących wynosi 138.700,- złotych, a wartość udziału 1/3 części (przypadająca E. H. (1)) w nieruchomości zabudowanej, oznaczonej numerem geodezyjnym działki (...) o powierzchni 0,1103 ha według stanu z dnia dokonania darowizny, to jest z 12 listopada 2009 roku i cen bieżących, wynosi 125.300 złotych. Wartości nieruchomości zabudowanej (przypadająca E. H. (1)) oznaczonej numerem geodezyjnym działki (...) o powierzchni 0,0650 ha, położonych w obrębie (...) miasta N. przy ul. (...), według stanu z dnia dokonania darowizny, tj. 12 listopada 2009 r. i cen bieżących wynosi 52.300 zł. Wartość udziału 1/3 części (przypadająca U. W.)

w nieruchomości zabudowanej oznaczonej numerem geodezyjnym działki (...) o powierzchni 0,1103 ha położonej w obrębie (...)miasta N. przy ul. (...) według stanu z dnia dokonania darowizny, tj. 12 listopada 2009 r. i cen bieżących wynosi 125.300,- zł. Wartość nieruchomości rolnej niezabudowanej, oznaczonej numerami geodezyjnymi działek (...) o łącznej powierzchni 7,4120 ha, położonej w obrębie(...)miasta N. oraz w obrębie K., gmina N., według stanu z dnia dokonania darowizny (na rzecz E. i M. H. (1)), tj. 8 września 1991 r. i cen bieżących wynosi 190.500,- zł. Na dzień 18 września 2010 r. B. B. (1) nie miała przymiotu osoby trwale niezdolnej, choćby częściowo, do pracy. Była zdolna do pracy w charakterze sprzątaczk w bloku. Orzeczeniem lekarza orzecznika ZUS z 11 lutego 2003 roku B. B. (1) została uznana za częściowo niezdolną do pracy okresowo do lutego 2004 roku – z powodu zaburzeń depresyjnych wymagających dalszego leczenia. Od dnia 2 stycznia 2003 roku powódka B. B. (1) posiadała ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy. Pismem z dnia 24 lutego 2003 roku Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w S. poinformował powódkę B. B. (1), iż brak jest podstaw do wypłaty zasiłku chorobowego po ustaniu tytułu ubezpieczenia chorobowego tj. od dnia 2 stycznia 2003 roku do dnia 28 lutego 2003 roku. Pismem z 18 grudnia 2010 roku powódka B. B. (1) wezwała pozwaną E. H. (1) na podstawie art. 1000 § 1 k.c. do zapłaty należnego zachowku w kwocie 200.000,- zł w terminie do dnia 31 stycznia 2011 roku. Natomiast pismem z 18 grudnia 2010 roku powódka I. B. wezwała pozwaną E. H. (1) na podstawie art. 1000 § 1 k.c. do zapłaty należnego zachowku w kwocie 150.000 złotych w terminie do dnia 31 stycznia 2011 roku.

W przekonaniu Sądu pierwszej instancji powództwo, którego przedmiotem jest orzeczenie zachowku okazało się uzasadnione. Sąd ten ustalił, że łączna wartość stanu czynnego spadku (aktywów) wynosi 536 850 złotych ustalona w oparciu o opinię biegłego sądowego z zakresu (...). Sąd pierwszej instancji przyjął w okolicznościach sprawy, mając na uwadze trudną sytuację majątkową J. i B. B. (1), brak oszczędności, podeszły wiek, zły stan zdrowia, w końcu zbieżność czasową spłaty spadkobierców z uczynionymi darowiznami, że spłacającymi należność z tytułu spłaty udziałów spadkowych, którymi został obciążony J. B. w związku z prawomocnym postanowieniem Sądu Rejonowego w Goleniowie sygn. akt I Ns 468/03 z dnia 30 lipca 2008 r. w sprawie o dział spadku i zniesienie współwłasności nieruchomości położonej w N. przy ulicy (...), były E. i U. każda po 29 597 zł i o tę kwotę, którą spłaciła E. H. (1) Sąd pomniejszył substrat zachowku (536 850 zł minus 29 579,50 zł) co dało kwotę 507 252,50 zł.

Mając na względzie przepis art. 991 § 1 k.c., Sąd pierwszej instancji uznał, że wartość zachowku powódki I. B. oraz B. B. (1) stanowi ułamek 1/8 masy spadkowej (507 252,50 zł x 1/8) tj. kwota 63 406,56 złotych dla każdej z nich. Sąd ten wyjaśnił także, iż w chwili otwarcia spadku po zmarłym J. B., tj. na dzień 18 września 2010 roku B. B. (1) nie miała przymiotu osoby trwale niezdolnej do pracy, co ustalono na podstawie przeprowadzonego badania przez biegłego sądowego, opinia którego nie została skutecznie podważona (patrz m.in. k. 226). W ocenie Sądu pierwszej instancji opinia biegłego sądowego dr n. med. J. A. nie budziła wątpliwości, co do rzetelności i prawidłowości ustaleń, stąd Sąd przyjął jej ustalenia za własne. Okoliczność, iż powódka B. B. (1) nie jest osobą niezdolną trwale do pracy potwierdziła również jej córka – świadek U. W.. Z powyższego względu na podstawie art. 991 § 1 k.c., Sąd Okręgowy uznał, że zachówek należny powódce B. B. (1) stanowi również połowę wartości udziału spadkowego. Ostatecznie mając na względzie rozważania przyjęte w sprawie oraz ustalone okoliczności faktyczne Sąd Okręgowy uznał, uwzględniając przepis art. 991 § 1 k.c., iż wartość zachowku tak powódki I. B. oraz B. B. (1) stanowi ułamek 1/8 masy spadkowej, czyli kwotę 63 406,56 złotych. Stąd też orzekł jak w punkcie I wyroku, a w pozostałym zakresie powództwo oddalił. O odsetkach orzeczono mając na uwadze przepis art. 481 § 1 i 2 k.c. a początkowy termin biegu odsetek od dnia wezwań do zapłaty. O kosztach postępowania Sąd Okręgowy orzekł mając na uwadze przepis art. 98 k.p.c. oraz przepis § 6 punkt 6 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie opłat za czynności radców prawnych gdzie przewidziana jest stawka 3 600 złotych.

Apelację od wyroku co do całości złożyła pozwana. Niniejszemu wyrokowi zarzuciła:

1. naruszenie prawa materialnego, a to:

- art. 1000 § 1 k.c. polegające na zasądzeniu zachowku od pozwanej, jako obdarowanej przez spadkodawcę, mimo, że z ustalonego stanu faktycznego wynika, że powódki mogły uzyskać należny im zachówek od spadkobierczyni testamentowej,

- art. 1001 k.c., polegające na zasądzeniu całego zachowku od pozwanej mimo, że zobowiązaną do zapłaty zachowku jako obdarowaną jednocześnie z pozwaną była U. W.,

2. naruszenie prawa procesowego, a to art. 233 § 1 k.p.c., którego wynikiem jest błędne obliczenie długu spadku obejmującego spłaty dokonane przez pozwaną E. H. (1) i spadkobierczynię U. W. za spadkodawcę, zasądzone postanowieniem Sądu Rejonowego w Goleniowie sygn. akt I Ns 468/03 z dnia 30 lipca 2008 r. o dział spadku i zniesienie współwłasności, a w ostateczności błędne obliczenie substratu zachowku oraz sprzeczna z ustaleniami ocena biegłego W., w której wyniku przy wycenie nieruchomości przy ul. (...). (...) doszło do zawyżenia powierzchni stojącego tam budynku o 149 m².

Podnosząc powyższe zarzuty apelująca wniosła o zmianę zaskarżonego wyroku i oddalenie powództwa w całości oraz o zasądzenie od powódek na rzecz pozwanej kosztów procesu według przepisanych. Wniosła ponadto o zwolnienie jej od obowiązku ponoszenia kosztów sądowych w całości, w szczególności od opłaty od apelacji.

W uzasadnieniu apelacji pozwana doprecyzowała i rozwinęła swoje zarzuty.

Powódki wniosły o oddalenie apelacji i zasądzenie na ich rzecz kosztów postępowania.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Apelacja pozwanej okazała się uzasadniona w całości.

Przed przejściem do rozważań natury merytorycznej Sąd Apelacyjny wskazuje, że prawidłowe rozstrzygnięcie każdej sprawy uzależnione jest od dokonania wszechstronnej oceny materiału dowodowego w sposób określony przepisami, a następnie ocena prawna znajdująca oparcie w przepisach prawa materialnego, adekwatna do poczynionych ustaleń faktycznych. Z kolei istotą postępowania apelacyjnego jest zbadanie zasadności zarzutów skierowanych przeciwko orzeczeniu Sądu pierwszej instancji. Mimo tego, że postępowanie drugoinstancyjne jest postępowaniem merytorycznym, to jednak ma ono charakter kontrolny. Sąd Odwoławczy orzeka przy tym w oparciu o całokształt zgromadzonego materiału dowodowego, dokonując na nowo jego własnej, samodzielnej i swobodnej oceny. Sąd drugiej instancji władny jest dokonać odmiennych ustaleń, niż to uczynił sąd pierwszej instancji, nawet korzystając z tych samych dowodów (vide wyrok Sądu Najwyższego z 14 marca 2002 roku, sygn. akt IV CKN 859/00).

Dokonując zatem, wyżej opisanej, własnej oceny niniejszego postępowania Sąd Apelacyjny stwierdza, że Sąd pierwszej instancji w sposób prawidłowy dokonał oceny stanu faktycznego, w szczególności właściwie ocenił materiał dowodowy zgromadzony w sprawie i dokonał wyczerpującej oceny wiarygodności dowodów zawnioskowanych tak ze strony powodowej i pozwanej, ale ostateczna ocena prawna roszczenia i rozstrzygnięcie sprawy nie zasługiwały na uwzględnienie, a to z uwagi na naruszenie art. 1000 § 1 k.c. Niewątpliwie tym przepisem ustawodawca zabezpieczył interesy majątkowe osób, które nie otrzymały majątku po zmarłej osobie bliskiej, sankcjonując zachówek. W tym systemie ustawodawca ustanawia roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej, wyrażającej się na ogół ułamkiem wartości przewidywanego udziału uprawnionego w spadku, która ma mu gwarantować uzyskanie określonej korzyści ze spadku. Według konstrukcji przyjętej w kodeksie cywilnym, roszczenie o zachówek ma zatem zapewnić uprawnionemu realną korzyść, niezależnie od woli spadkodawcy, gdyż ten może go jej pozbawić jedynie w drodze wydziedziczenia, dopuszczalnego w wyjątkowych sytuacjach (art. 1008-1010 k.c.). Istotnym zagadnieniem jest to przeciwko komu osoba uprawniona do zachowku może skierować takie roszczenie, gdyż przysporzenie majątkowe od osoby zmarłej może nastąpić nie tylko w oparciu o rozrządzenie testamentowe, ale także wskutek darowizny, zapisu lub polecenia. Literalne brzmienie art. 1000 § 1 k.p.c. nie powinno pozostawiać wątpliwości, że głównym adresatem roszczenia o zachówek jest spadkobierca (art. 991 § 2 k.c.), a dopiero kiedy otrzymanie od spadkobiercy zachowku jest niemożliwe, uprawniony może żądać od osoby, która otrzymała od spadkodawcy darowiznę doliczoną do spadku, sumy pieniężnej potrzebnej do uzupełnienia zachowku. Taki też pogląd został zaakceptowany w orzecznictwie, gdzie przyjmuje się, że uprawniony do zachowku, który dziedziczy z ustawy wspólnie z innymi osobami i nie otrzymał należnego mu zachowku ma przeciwko współspadkobiercom roszczenia o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do

pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia (patrz wyrok SN z 13 lutego 2004 roku, sygn. akt II CK 444/02, LEX nr 112873, wyrok SA w Warszawie z dnia 21 listopada 2012 r., I ACa 609/12, LEX nr 1271996).

Takie też stanowisko wyrażono w piśmiennictwie. Z Komentarza do art. 1000 kodeksu cywilnego sporządzonego przez Andrzeja Kidybę oraz Elżbietę Niezbecką wynika, że osoba uprawniona do zachowku roszczenia z tego tytułu powinna w pierwszej kolejności kierować przeciwko spadkobiercom zmarłego, w drugiej kolejności w stosunku do osób, na których rzecz zostały uczynione zapisy windykacyjne (art. 999⁽¹⁾ k.c.), w trzeciej zaś kolejności odpowiadają osoby obdarowane. Z wyżej zaprezentowanego orzecznictwa, piśmiennictwa a ostatecznie także i literalnego brzmienia przepisu wynika, że odpowiedzialność obdarowanych ma charakter subsydiarny, zależny od uzyskania roszczenia od spadkobierców powołanych do spadku na mocy testamentu jak i ustawy. Sąd Apelacyjny wyżej zaprezentowany pogląd prawny w całej rozciągłości podziela i uznaje go za własny, co też wprost musi oznaczać, że zaskarżony wyrok winien ulec zmianie.

Mimo tego, że na naruszenie art. 1000 § 1 k.c. pozwana powoływała się już w odpowiedziach na pozwy złożone przez powódki Sąd Okręgowy nie pochylił się na tą regulację w pisemnych motywach swego wyroku. Rozważania tego Sądu skupiły się bowiem na sposobie naliczenia należnego powódkom zachowku zupełnie tracąc z pola widzenia fundamentalną dla oceny tego roszczenia kwestię, a mianowicie jego skuteczność co do zasady. Aby dokonać kontroli wysokości żądania konieczne jest poprzedzenie go wnikliwą analizą jego zasadności, do czego zalicza się to czy zostało ono skierowane do właściwej osoby. Brak jakichkolwiek ustaleń w tej kwestii, które miałyby poczynić Sąd pierwszej instancji oznacza, że wyrok nie może się ostać z uwagi na oczywistą sprzeczność z art. 1000 § 1 k.c. i związany z nim, a opisany wyżej subsydiarny charakter odpowiedzialności obdarowanego. Przedstawiony w tym zakresie apelacyjny zarzut naruszenia art. 1000 § 1 k.c. jest bowiem trafny, a przedstawiona przez skarżącą analiza rozliczeń pomiędzy spadkobierczynią a powódkami wskazuje na to, że to właśnie U. W. jest w pierwszej kolejności zobowiązana do zapłaty na rzecz powódek zachowku, którego się domagają. Niewątpliwie bowiem zobowiązanie spadkobierców w pierwszej kolejności nie oznacza, że obdarowany nie może w ogóle ponosić odpowiedzialności z tytułu zachowku. Jeżeli bowiem spadkodawca dokonał na rzecz określonej osoby darowizny, której przedmiot obejmuje cały spadek, to w grę wchodzi roszczenie uprawnionego o zachówek w stosunku do osoby obdarowanej na podstawie art. 1000 k.c., mające charakter "awaryjny" w tym sensie, że aktualizuje się "jeżeli uprawniony nie może otrzymać od spadkobiercy należnego mu zachowku" (wyr. SN z dnia 30 stycznia 2008 r., III CSK 255/07, Lex nr 369707). Z powyższego wynika, że oddalenie powództwa skierowanego w pierwszej kolejności do obdarowanego wymaga zatem ustalenia, że uprawniony do zachowku ma realne możliwości skierować swe roszczenie do spadkobierców. Trafnie zatem w tej sprawie apelująca podkreśliła, że łączna wartość spadku i darowizny, które otrzymała spadkobierczyni wynosi 264 000 złotych, co oznacza, że po odliczeniu od tej kwoty zachowku należnego powódkom w łącznej kwocie 126 813,12 złotych, spadkobierczyni pozostanie kwota 137 186,88 złotych co dwukrotnie przewyższa należny spadkobierczyni zachówek. Powyższe oznacza, że spadkodawczyni ma prawną możliwość zadośćuczynić roszczeniom powódek, i to do niej w pierwszej kolejności powinny się one zwrócić. Zwrócić należy też uwagę na to, że apelująca pozwana zakwestionowała ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd Okręgowy, w tym także wyliczenia wartości zachowków i masy spadkowej, na które w apelacji się powołała, ale jednocześnie jej argumentacja zmierzała do wykazania, że kwota zachowku jest jeszcze niższa aniżeli ustalił to Sąd Okręgowy. Zarzut ten zatem nie wpływa w sposób zasadniczy na treść rozstrzygnięcia, gdyż dodatkowo zmniejsza wysokość należnego powódkom zachowku, a to oznacza, że kwota wolna pozostała spadkobierczyni będzie jeszcze wyższa aniżeli wyżej wskazana. Tym bardziej zatem miałyby ona prawną możliwość zadośćuczynić roszczeniom powódek.

Zatem w świetle wyżej poczynionych rozważań roszczenia zostały skierowane przeciwko osobie nie legitymowanej biernie, co też w świetle art. 1000 § 1 k.c., obligowało do zmiany zaskarżonego rozstrzygnięcia. Rozważywszy jak wyżej, na podstawie art. 386 § 1 k.p.c., Sąd Apelacyjny zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że oba powództwa oddalił. Stosownie do merytorycznego rozstrzygnięcia Sąd Apelacyjny w punkcie I.3/ wyroku zmienił rozstrzygnięcie co do kosztów postępowania za pierwszą instancję w oparciu o art. 98 § 1 i 3 k.p.c. w ten sposób, że ustalił, że koszty ponoszą w całości powódki, pozostawiając ich szczegółowe wyliczenie referendarzowi sądowemu, a nadto w punkcie I.2/ orzeczenia, działając na podstawie § 19 w zw. z § 6 pkt 6 w zw. z § 2 ust. 1 - 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości

z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu Sąd przyznał radcy prawnemu A. J. od Skarbu Państwa – Sądu Okręgowego w Szczecinie kwotę 3 600 złotych, podwyższoną o należny podatek od towarów i usług tytułem kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu.

Natomiast w punkcie II orzeczenia, działając na podstawie § 19 w zw. z § 6 pkt 6 w zw. z § 2 ust. 1 - 3 w związku z § 12 ust. 1 pkt 2) rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu Sąd przyznał radcy prawnemu A. J. od Skarbu Państwa – Sądu Okręgowego w Szczecinie kwotę 2 700 złotych, podwyższoną o należny podatek od towarów i usług tytułem kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu.

O kosztach za postępowanie apelacyjne orzeczono w punkcie III w oparciu o art. 98 § 1 i 3 k.p.c., w ten sposób, że ustalił, iż koszty postępowania apelacyjnego ponoszą powódki pozostawiając ich szczegółowe wyliczenie referendarzowi sądowemu w Sądzie I instancji.

SSA B. Buczkowska – Żuk SSA M. Sawicka SSA E. Skotarczak